

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง ประชาธิปไตยแบบพอเพียงในประเทศไทยครั้งนี้ มีวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องตามลำดับ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตย
2. แนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยเสรีนิยม
3. แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง
4. แนวคิดเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่
5. แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง
6. แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเอง
7. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน
8. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทางการเมือง
9. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน
10. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตย

แนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตย (democracy) มีมานานแล้วตั้งแต่ในสมัยกรีกโบราณ (Ancient Greece) ณ นครรัฐเอเธนส์ (ปัจจุบันคือประเทศสาธารณรัฐเฮเลนนิค) คำว่า “Democracy” มาจากรากศัพท์ว่า “Demos” ซึ่งแปลว่า ประชาชน (people) และคำว่า “Kratos” ซึ่งแปลว่า อำนาจ (power) เมื่อนำความหมายของทั้งสองคำมารวมกัน จะหมายถึง “ระบบการปกครองซึ่งประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจ” (ประยูร กาญจนดุล, 2538, หน้า 13) ดังที่ Abraham Lincoln ได้ให้คำจำกัดความของการเมืองการปกครอง ในระบอบประชาธิปไตยไว้ว่า หมายถึง “การปกครองของประชน โดยประชาชน และ

เพื่อประชาชน” (government of the people, by the people, and for the people) (ประยูร กาญจนกุล, 2538, หน้า 13; ลิขิต ชีรวะกิน, 2552, หน้า 13) อาจกล่าวได้ว่า อำนาจอธิปไตยหรืออำนาจอธิปไตยในการปกครองในระบบประชาธิปไตยเป็นของปวงชน โดยประชาชนทำหน้าที่ปกครองตนเอง

การเมืองการปกครองของนครรัฐเอเธนส์นั้นเป็นการปกครองในรูปแบบประชาธิปไตยแบบทางตรง (direct democracy) เดิมใช้คำว่า ประชาธิปไตยบริสุทธิ์ (pure democracy) หลักการสำคัญของประชาธิปไตยโดยตรง คือ อำนาจอธิปไตยมาจากองค์ประชุมของประชาชนที่ต้องการมีส่วนร่วมในการปกครอง (สิริพรรณ นกสวน และเอก ตั้งทรัพย์วัฒนา, 2546, หน้า 1) การมีส่วนร่วมของประชาชนได้แก่ การลงประชามติหรือการออกเสียงประชามติ (referendum) โดยตรงในเรื่องการเมือง ปัจจุบัน ประชาธิปไตยแบบทางตรงไม่ค่อยแพร่หลายและเกิดขึ้นในรัฐสมัยใหม่ได้ยาก เพราะในความเป็นจริงเป็นไปได้ที่ประชาชนจะสามารถใช้อำนาจอธิปไตยโดยตรง (บวรศักดิ์ อุวรรณ โณ และถวิลวดี บุรีกุล, 2549, หน้า 11-15) รูปแบบการปกครองดังกล่าวใช้ได้กับชุมชนที่มีกลุ่มคนขนาดเล็กเท่านั้น

ในปัจจุบัน ความหมายของประชาธิปไตยได้เปลี่ยนไปตามสภาพของสังคมที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยในหลาย ๆ ประเทศ เริ่มจากประเทศทางยุโรป และพัฒนาไปในหลายรูปแบบ รูปแบบที่นิยมใช้กันมากในปัจจุบันคือรูปแบบประชาธิปไตยแบบตัวแทน (representative democracy) ซึ่งรูปแบบต่าง ๆ ของประชาธิปไตยในโลกมีมากถึง 13 รูปแบบ ดังนี้ (Held, 2006)

1. ประชาธิปไตยดั้งเดิม (classical democracy) มีหลักแห่งความชอบธรรมที่ทำให้พลเมืองมีความเท่าเทียมกันทางการเมืองเพื่ออิสรภาพในการปกครอง เช่น การมีส่วนร่วมโดยตรงในการบัญญัติกฎหมาย และกระบวนการยุติธรรม สภาพพลเมืองจะมีอำนาจอธิปไตยสูงสุด ซึ่งครอบคลุมกิจการของนครรัฐ ใช้การเลือกตั้งได้หลากหลายวิธี ไม่ว่าจะเป็นโดยตรง การจับสลาก หรือการหมุนเวียนตำแหน่ง ซึ่งปราศจากสิทธิพิเศษที่จะสร้างความแตกต่างระหว่างพลเมืองสามัญกับเจ้าหน้าที่รัฐ

2. ประชาธิปไตยแบบสาธารณรัฐคุ้มครอง (protective republicanism) มีหลักแห่งความชอบธรรมที่เน้นการมีส่วนร่วมทางการเมืองว่าเป็นเงื่อนไขจำเป็นพื้นฐานของเสรีภาพของบุคคล หากพลเมืองไม่ร่วมเป็นผู้ปกครองด้วยก็จะถูกพลเมืองอื่นครอบงำ ประชาธิปไตยรูปแบบนี้มีคุณลักษณะสำคัญ คือ คุณภาพแห่งอำนาจระหว่าง ประชาชนชนชั้นสูง ชนชั้นขุนนาง (aristocracy) และสถาบันพระมหากษัตริย์ เชื่อมโยงถึงรัฐธรรมนูญในลักษณะผสม (หรือรัฐบาลลักษณะผสม) การมีส่วนร่วมของพลเมืองทำได้โดยผ่านหลากหลายกลไก รวมทั้งการเลือกตั้งผู้แทนเข้าสู่สภาผู้ปกครอง

3. ประชาธิปไตยแบบสาธารณรัฐพัฒนา (developmental republicanism) มีหลักแห่งความชอบธรรม คือ พลเมืองต้องมีความเสมอภาคกันทางการเมืองและเศรษฐกิจ มิให้ผู้ใดเป็นเจ้านายเหนือผู้อื่นใด ทุกคนสามารถมีความเท่าเทียมกันในการมีอิสรภาพและการพัฒนาตน ให้มีการตัดสินใจในสิ่งที่ถูกต้องและเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ประชาธิปไตยรูปแบบนี้ มีคุณลักษณะสำคัญ คือ แบ่งแยกหน้าที่การสาธารณะกิจเป็นฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหาร ในกรณีที่มีความเห็นขัดแย้งก็ต้อง ตัดสินด้วยเสียงข้างมาก

4. ประชาธิปไตยแบบคุ้มครอง (protective democracy) มีหลักแห่งความชอบธรรม คือ พลเมืองต้องได้รับการคุ้มครองจากการใช้อำนาจของผู้ปกครองและจากพลเมืองด้วยกัน เพื่อให้มั่นใจได้ว่า ผู้ที่ทำหน้าที่ปกครองทำตามนโยบายที่ตกลงไว้กับพลเมือง เพื่อผลประโยชน์ของพลเมืองโดยรวม ประชาธิปไตยรูปแบบนี้ มีคุณลักษณะสำคัญ คือ อำนาจอธิปไตยในที่สุดจะอยู่กับพลเมือง แต่มอบต่อให้ผู้เป็นตัวแทนไปบริหารงาน อันเป็นกิจของรัฐด้วยความชอบธรรม มีการเลือกตั้งเป็นประจำและลงคะแนนแบบลับ อำนาจรัฐต้องเป็นไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย ระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ มีรัฐธรรมนูญเป็นแกนกลางเพื่อไม่ให้เกิดการปฏิบัติอันไม่เป็นธรรม

5. ประชาธิปไตยแบบพัฒนา (developmental democracy) มีหลักแห่งความชอบธรรม คือ การมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตการเมือง ซึ่งไม่เพียงแต่เพื่อปกป้องผลประโยชน์ส่วนตนเท่านั้น แต่เพื่อสรรค์สร้างการเป็นพลเมืองที่เปี่ยมด้วยข้อมูลข่าวสารความรู้ มีความยึดมั่นกับการพัฒนาตนเองและพัฒนาสังคมประชาธิปไตย การเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองเป็นเงื่อนไขจำเป็นพื้นฐานที่จะนำไปสู่การขยายขีดความสามารถของบุคคลสู่เป้าหมายสูงสุด ประชาธิปไตยรูปแบบนี้ มีคุณลักษณะสำคัญ คือ หลักอธิปไตยของ

ปวงชนส่วนรวมมีสิทธิเสรีภาพตามกฎหมายมีระบบการออกเสียงลงคะแนนตามระบบสัดส่วน (Proportional Representation--PR) มีรัฐบาลแบบผู้แทนปวงชน พลเมืองเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของ การมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางในการปกครองส่วนท้องถิ่น การอภิปรายเรื่องนโยบายสาธารณะ และกระบวนการยุติธรรม

6. ประชาธิปไตยทางตรง สิ้นสุดการเมือง (direct democracy and the end of politics) มีหลักแห่งความชอบธรรม คือ การพัฒนาอย่างอิสระเสรีสำหรับคนทั้งหมด จะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อมีการพัฒนาอย่างอิสระเสรีของบุคคล อิสระภาพจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อไม่มีการเอารัดเอาเปรียบ และในที่สุดจะต้องมีความเสมอภาคอย่างบริบูรณ์ ความเสมอภาคเท่านั้นที่จะเป็นเงื่อนไขอันจะทำให้บรรลุซึ่งศักยภาพของมวลมนุษย์ ประชาธิปไตยรูปแบบนี้ มีคุณลักษณะสำคัญ คือ สภา เป็นผู้จัดการกิจการสาธารณะ ใช้อำนาจบริหารจัดการตามลำดับชั้นในรูปแบบ พีรามิด ถือฉันทามติเป็นหลักในการตัดสินใจประเด็นสาธารณะ เจ้าหน้าที่ผู้บริหารสาธารณะจะได้รับค่าตอบแทนไม่มากกว่าค่าจ้างแรงงานทั่วไป กิจการสาธารณะถูกปกครองดูแลโดยระบบคณะกรรมการ ตำแหน่งหน้าที่การบริหารจัดการงานสาธารณะที่เหลือ ใช้การหมุนเวียนตำแหน่ง หรือการเลือกตั้ง

7. ประชาธิปไตยโดยการแข่งขันของกลุ่มชนชั้นผู้นำในสังคม (competitive elitist democracy) มีหลักแห่งความชอบธรรม คือ มีวิธีการเลือกสรรกลุ่มชนชั้นผู้นำทางการเมืองที่มีทักษะ ความรู้ ความสามารถ และจินตนาการเพื่อการตัดสินใจในเรื่องการนิติบัญญัติและการบริหารจัดการรัฐ สร้างระบบขัดขวางการนำทางการเมืองที่เกินขอบเขต ประชาธิปไตยรูปแบบนี้ มีคุณลักษณะสำคัญ คือ มีการแข่งขันระหว่างกลุ่มผู้นำทางการเมืองและพรรคการเมืองต่าง ๆ รัฐสภาอยู่ใต้ระบบการควบคุมอำนาจโดยการเมือง ระบบพรรคการเมือง และผู้นำทางการเมืองเป็นแกนกลางอำนาจการนำของรัฐ

8. ประชาธิปไตยพหุนิยม (pluralism) หลักแห่งความชอบธรรม คือ เคารพทุกเสียงในสังคม มีรัฐบาลเสียงข้างน้อยได้ ทำให้มีเสรีภาพทางป้องกันไม่ให้เกิดกลุ่มที่มีอำนาจมากเกินไป ประชาธิปไตยรูปแบบนี้ มีคุณลักษณะสำคัญ คือ มีระบบตรวจสอบ ถ่วงดุลระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร ฝ่ายตุลาการ และฝ่ายข้าราชการ มีระบบการเลือกตั้งที่มีพรรคการเมืองอย่างน้อย 2 พรรค

9. ประชาธิปไตยนิติธรรม (legal democracy) มีหลักแห่งความชอบธรรม คือ การเคารพเสียงข้างมากเป็นหลัก เพื่อปกป้องคุ้มครองบุคคลจากการใช้อำนาจโดยพลการของรัฐ และเพื่อผดุงไว้ซึ่งเสรีภาพ แม้กระนั้นก็ตาม การปกครองโดยเสียงข้างมากจะต้องถูกกำกับควบคุมและจำกัดให้อยู่ในกรอบภายใต้เงื่อนไขของการปฏิบัติตามกฎหมายเท่านั้น ประชาธิปไตยรูปแบบนี้มีคุณลักษณะสำคัญ คือ มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐ (ตามต้นแบบและคุณลักษณะสำคัญของประเพณีนิยมทางการเมืองแบบอังกฤษ-อเมริกัน) รัฐแทรกแซงประชาสังคมและชีวิตส่วนตัวของพลเมืองน้อยที่สุด และสังคมเศรษฐกิจแบบการตลาดเสรีได้พัฒนาอย่างกว้างขวางและสมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

10. ประชาธิปไตยแบบพลเมืองมีส่วนร่วม (participatory democracy) มีหลักแห่งความชอบธรรม คือ สังคมแห่งการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นสังคมที่หล่อหลอมจิตสำนึกทางการเมือง ห่วงใยปัญหาของส่วนรวมร่วมกัน เสริมสร้างให้เกิดพลเมืองที่มีความรู้ถึงระดับที่จะสามารถใส่ใจใกล้ชิดต่อกระบวนการปกครองของรัฐ ประชาธิปไตยรูปแบบนี้มีคุณลักษณะสำคัญ คือ การมีส่วนร่วมโดยตรงของพลเมืองในการกำหนดกฎเกณฑ์ของสถาบันหลักในสังคม รวมทั้งชุมชนท้องถิ่น จัดการระบบพรรคการเมืองใหม่ โดยพรรคแบบสมาชิกมีส่วนร่วมเข้ามามีบทบาทในโครงสร้างของระบบรัฐสภา

11. ประชาธิปไตยโดยกระบวนการมติพลเมือง (deliberative democracy) มีหลักแห่งความชอบธรรม คือ ข้อกำหนดและเงื่อนไขของสมาคมทางการเมืองจะผ่านกระบวนการความเห็นชอบของพลเมืองด้วยการใช้เหตุผล และดำเนินไปอย่างเสรี การร่วมกันกำหนดความเป็นธรรมในกระบวนการตัดสินใจทางการเมืองเป็นรากฐานอันชอบธรรมในการแสวงหาวิธีแก้ปัญหาร่วมกัน ประชาธิปไตยรูปแบบนี้มีคุณลักษณะสำคัญ คือ การสำรวจความคิดเห็นเพื่อลงมติ มีประชาชนเป็นคณะลูกขุนเพื่อการตัดสินใจ ปัญหาที่ดีความต่าง ๆ มีการสำรวจ รับฟัง และลงมติแสดงความคิดเห็นในเวทีสาธารณะอย่างกว้างขวางทั่วถึง ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับชาติ

12. ประชาธิปไตยแบบปกครองตนเอง (democratic autonomy) มีหลักแห่งความชอบธรรม คือ นอกจากพลเมืองมีสิทธิเสมอภาคกันแล้ว ก็ควรมีภาระหน้าที่ผูกพันและความรับผิดชอบ ซึ่งเอื้ออำนวยให้เกิดทั้งโอกาสและข้อจำกัดทางการเมือง โอกาสสำหรับพลเมือง หมายความว่า พลเมืองควรมีอิสระและเสมอภาคกัน

ในกระบวนการสอบถามความเห็นและลงมติสาธารณะว่าด้วยเรื่องเงื่อนไขในการดำเนินชีวิตของตน และความมุ่งหวังที่จะให้ได้ตามเงื่อนไขเหล่านั้น トラบเท่าที่พลเมืองเหล่านั้นไม่ทำสิ่งใดที่จะเป็นการล่วงละเมิดสิทธิของพลเมืองผู้อื่น ประชาธิปไตยรูปแบบนี้ มีคุณลักษณะสำคัญ คือ ระบบบริหารราชการส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น มีการจัดองค์กรภายในให้มีส่วนร่วมโดยตรงและให้มีการประสานและร่วมมือเพื่อตอบสนองข้อเรียกร้องของท้องถิ่น การดำเนินงานมีลักษณะเป็นประชาสังคม (civil society) ถือหลักการมีอิสระในการปกครองตนเองตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญและกฎหมายว่าด้วยสิทธิเสรีภาพบุคคล มีการพัฒนาและทดลองรูปแบบต่าง ๆ ของการประกอบกิจการที่บริหารจัดการกันเองในชุมชน

13. ประชาธิปไตยแบบสากลโลก (โลกาธิปไตย) (cosmopolitan democracy)

มีหลักแห่งความชอบธรรม คือ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในภูมิภาคและในประเทศอื่น ๆ รอบโลกซึ่งทวีความเข้มข้นมากขึ้น มีผลประโยชน์ทับซ้อนเกิดขึ้น หลักการบริหารจัดการปกครองตนเองจำต้องพึ่งพาความเป็นเครือข่ายประเทศระดับภูมิภาคและระดับโลก ในขณะที่เดียวกันยังต้องพึ่งพาแบบแผนความสัมพันธ์ภายในประเทศและการจัดการนโยบายในประเทศอีกด้วย ประชาธิปไตยรูปแบบนี้ มีคุณลักษณะสำคัญ คือ การเสริมพลังอำนาจกระบวนการรวมกลุ่มการเมืองของประเทศในระดับภูมิภาค (เช่น สหภาพยุโรป-EU, อาเซียน-ASEAN เป็นต้น) การใช้กระบวนการหยั่งเสียงประชามติข้ามชาติ การปฏิรูปสถาบันบริการต่าง ๆ ขององค์การสหประชาชาติ เช่น คณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ เพื่อให้ประเทศกำลังพัฒนามีสหสัมพันธ์ที่สำคัญ และให้มีขีดความสามารถในการตัดสินใจอย่างมีประสิทธิภาพ การก่อตั้งศาลสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศขึ้นมาเพื่อบังคับให้นานาชาติต้องขึ้นต่อศาลอาชญากรรมระหว่างประเทศมีการรัฐสภาโลกที่สัมพันธ์เชื่อมโยงในระดับภูมิภาครวมถึงระดับท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วย

ส่วนการปกครองในระบอบประชาธิปไตยนั้น สามารถจำแนกตามลักษณะการเข้าไปมีส่วนร่วมมีเสียงในการบริหารราชการแผ่นดินของประชาชนได้เป็น 3 ประการดังต่อไปนี้ (ชานินทร์ กรัยวิเชียร, 2520, หน้า 1-3)

1. การปกครองในระบอบประชาธิปไตย ที่ประชาชนมีส่วนร่วมมีเสียงในการบริหารราชการแผ่นดินโดยตรง (direct democracy)

ในระบอบประชาธิปไตยแบบนี้ ประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตย ในการควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินโดยตรง ไม่จำเป็นต้องมีผู้แทน เช่น การปกครองในสมัยกรีซ สมัยโคลัมพูททกาล และรัฐเล็ก ๆ บางรัฐในประเทศ สวิตเซอร์แลนด์ในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม แม้การปกครองแบบนี้จะตรงกับความหมาย ของประชาธิปไตยมากที่สุด ประเทศต่าง ๆ ในโลกก็ไม่นิยมใช้การปกครองแบบนี้ อีกต่อไปเพราะประเทศดังกล่าวมีพลเมืองมากขึ้นเป็นลำดับ การจัดการประชุมประชาชน ทั้งหมดทำได้ยากในการหาทั้งสถานที่ เวลา และการควบคุมการประชุม นอกจากนี้ ในปัจจุบันการบริหารราชการแผ่นดิน มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ยากแก่การทำ ความเข้าใจหากปล่อยให้ประชาชนที่ไม่รู้ข้อเท็จจริงตัดสินใจ โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ผลเสีย ก็จะเกิดแก่ประเทศชาติมากกว่าผลดี

2. การปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่ประชาชนมีส่วนร่วมมีเสียงในการบริหาร ราชการแผ่นดิน โดยทางผู้แทน (indirect democracy หรือ representative democracy) ในระบอบประชาธิปไตยแบบนี้ ประชาชนจะเลือกตั้งผู้แทนของตน ไปมีส่วนร่วมมีเสียง ในการบริหารราชการแผ่นดินแทนตนและปวงชนทั้งชาติ เป็นการปกครองโดยอาศัย เสียงข้างมากของบรรดาผู้แทนที่ประชาชนทั่วประเทศเลือกแล้ว รวมกันเป็นรัฐสภา ปัจจุบันประเทศส่วนใหญ่ในโลกจะปกครองด้วยรูปแบบดังกล่าวนี้

3. การปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่ประชาชนมีส่วนร่วมมีเสียงในการบริหาร ราชการแผ่นดิน โดยทางกึ่งผู้แทน (government semi-representative) ในระบอบประชาธิปไตยแบบนี้มีหลักการเช่นเดียวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ที่ประชาชนเลือกตั้งผู้แทนของตนเข้าไปบริหารราชการแผ่นดิน ต่างกันแต่เพียง การนำวิธีการการปกครองในระบอบประชาธิปไตยโดยตรงมาใช้ด้วย ทำให้ประชาชน มีส่วนมีเสียงในการบริหารราชการแผ่นดินมากกว่าแบบที่สอง กล่าวคือ แม้ประชาชน จะมีผู้แทนเข้าไปควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินแล้วก็ตาม ประชาชนก็ยังทรงไว้ซึ่งสิทธิ 3 ประการ ดังต่อไปนี้

3.1 สิทธิยับยั้งร่างกฎหมาย (veto) เป็นสิทธิที่ประชาชนตามจำนวนที่ รัฐธรรมนูญกำหนด มีสิทธิที่จะเข้าชื่อกันเพื่อเสนอให้รัฐบาลพิจารณาประชามติยับยั้ง ร่างกฎหมายที่ผ่านรัฐสภามาแล้วภายในเวลาที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ

3.2 สิทธิลงคะแนนเสียงประชามติ (referendum) เป็นสิทธิของประชาชนในกรณีที่รัฐบาลขอความเห็นชอบจากประชาชนทั้งประเทศว่าสมควรจะบริหารราชการแผ่นดินในเรื่องสำคัญบางเรื่องอย่างไร จึงจะเหมาะสมถูกต้อง เช่น ร่างกฎหมายใดควรจะใช้ได้หรือไม่ ร่างรัฐธรรมนูญควรจะประกาศใช้ได้หรือไม่ เป็นต้น

3.3 สิทธิเสนอข้อริเริ่ม (initiative) เป็นสิทธิที่รัฐธรรมนูญบัญญัติให้ประชาชนจำนวนหนึ่ง เข้าชื่อกันเสนอร่างกฎหมายให้รัฐสภาพิจารณา แต่อำนาจในการพิจารณาว่าสมควรตราร่างกฎหมายดังกล่าวหรือไม่เป็นสิทธิ์ขาดของรัฐสภา

ปัจจุบันนี้ ประเทศส่วนใหญ่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งประชาชนมีส่วนมีเสียงในการบริหารราชการแผ่นดินโดยทางผู้แทนเกือบทั้งสิ้น แต่บางประเทศได้นำหลักการของระบอบการปกครอง ซึ่งประชาชนมีส่วนมีเสียงในการบริหารราชการแผ่นดินโดยทางผู้แทนมาใช้ด้วย เช่น เรื่องการลงคะแนนเสียงประชามติ ส่วนการปกครองแบบใดดีที่สุดนั้น ย่อมจะต้องพิจารณาเป็นประเทศ ๆ และในแต่ละยุคไป จะเห็นได้ว่าการปกครองแบบที่เหมาะสมและดีที่สุดสำหรับประเทศหนึ่งในยุคหนึ่ง อาจไม่เหมาะสมและไม่ดีที่สุดสำหรับอีกประเทศหนึ่งในยุคเดียวกันหรือต่างยุคกัน ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับความเป็นมาในทางประวัติศาสตร์ในแต่ละสมัยเป็นสำคัญ การวินิจฉัยว่าการปกครองรูปแบบใดดีที่สุดนั้น ย่อมอยู่ที่ว่าการปกครองรูปแบบนั้น ทำให้ประชาชนได้รับความผาสุกได้มากที่สุดหรือไม่

หลักการสำคัญของระบอบประชาธิปไตยมี 3 ประการดังนี้ (ชานินทร์ กรัยวิเชียร, 2520, หน้า 5-7)

1. ระบอบประชาธิปไตยให้ประชาชนมีสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ และสิทธิเสรีภาพของประชาชนนั้น จะต้องอยู่ภายใต้ขอบเขตของกฎหมายในด้านความเสมอภาคนั้น ต้องจัดให้บุคคลทุกคนมีโอกาสในการทำมาหากินเท่าเทียมกัน

2. ระบอบประชาธิปไตยจะต้องประกอบด้วยองค์กรแห่งรัฐที่สำคัญ 3 องค์กรด้วยกัน ได้แก่ ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ หากอำนาจทั้งสามฝ่ายรวมอยู่ที่คนคนเดียวหรือองค์กรใดเพียงองค์กรเดียว ก็จะทำให้สิทธิเสรีภาพของประชาชนถูกจำกัด เพราะขาดการตรวจสอบถ่วงดุลการใช้อำนาจ (checks and balances)

3. หลักนิติธรรม (the rule of law) หมายถึง การปกครองโดยกฎหมาย กล่าวคือ บุคคลทุกคนเสมอภาคกันในทางกฎหมาย บุคคลจะต้องรับโทษเมื่อกระทำผิดตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ และจะต้องได้รับการพิจารณาพิพากษาคดีจากศาลยุติธรรมที่มีความเป็นอิสระในการชี้ขาดตัดสินคดี ไม่ว่าจะเป็นข้อพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างเอกชนด้วยกันเอง หรือระหว่างรัฐกับเอกชนก็ตาม

แนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยเสรีนิยม

แนวคิดเสรีนิยม (classical liberalism) เน้นแนวความคิดที่ว่า มนุษย์เป็นผู้รู้จักเหตุผล และรู้ว่าอะไรเป็นผลประโยชน์ของตน บุคคลจะประกอบกิจการต่าง ๆ และใช้ชีวิตได้อย่างเสรีปราศจากการแทรกแซงจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะช่วยให้คนเราสามารถพัฒนาตนเองได้ดีที่สุด นอกจากนี้แนวคิดเสรีนิยมมีสมมุติฐานว่า สังคมมีความผสมกลมกลืนกันและมีความสมดุลกันอยู่ในตัวหากมีปัญหากเกิดขึ้นก็จะเป็นเพียงชั่วคราวและจะปรับตัวแก้ไขให้กลับคืนสู่สภาวะสมดุล (equilibrium) ได้เอง แนวคิดเสรีนิยมยังมีสมมุติฐานว่า การกระจายความมั่งคั่งและรายได้ระหว่างบุคคลมีไม่เท่ากัน แต่ก็ไม่ถึงขนาดที่จะก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมอย่างมากได้ ส่วนระบบเศรษฐกิจนั้นจะเจริญก้าวหน้าอยู่ตลอดเวลาโดยไม่ประสบวิกฤตการณ์หรือมีภาวะตกต่ำ ทั้งนี้เนื่องจากการเริ่มต้นจากความด้อยพัฒนา ก่อนสมัยปฏิวัติอุตสาหกรรมมาเป็นความมั่งคั่ง ในสมัยปฏิวัติอุตสาหกรรม (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2519, หน้า 5-10)

แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีพระราชดำรัสเป็นแนวทางการดำรงชีวิต และการพัฒนาประเทศแก่พสกนิกรชาวไทย พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดนำในการพัฒนาประเทศ ทรงเห็นว่า การพัฒนาประเทศจะต้องสร้างพื้นฐาน คือ การมีความพอกินพอใช้

ให้แก่ประชาชน พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ให้เศรษฐกิจพอเพียงสามารถครอบคลุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกประเภท เป็นปรัชญาที่ชี้แนวทางการดำรงอยู่และการปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ โดยให้การพัฒนาและบริหารประเทศดำเนินไปในทางสายกลางและความไม่ประมาท ให้คำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบ และคุณธรรมประกอบการวางแผน การตัดสินใจ และการกระทำ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2548)

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2551) อธิบายความหมายของความพอประมาณ ความมีเหตุผล เงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรม ไว้ดังนี้

ความพอประมาณ หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับการดำรงชีวิตและการดำเนินธุรกิจอย่างพอเพียงตามความสามารถและศักยภาพของคนที่มืออยู่ การตัดสินใจดังกล่าวต้องมีเหตุผลที่เหมาะสมและต้องคำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ มีการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว เป็นการเตรียมความพร้อมมีความรู้ ที่จะรับผลกระทบ และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล เพื่อป้องกันและลดความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงและจะต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขสองประการ คือ การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ระดับพอเพียง มีความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน

ในเงื่อนไขความรู้ หมายถึง ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในการปฏิบัติ

เงื่อนไขคุณธรรม ประกอบด้วย ความตระหนักในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความเพียรและใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับชีวิตประจำวัน ด้วยการพิจารณาความสามารถในการพึ่งพาตนเองเป็นหลัก ที่เน้นความสมดุลทั้งสาม

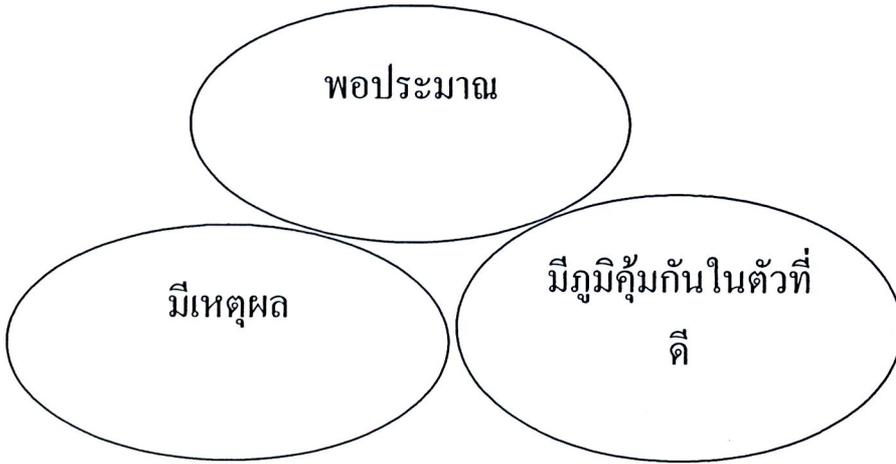
คุณลักษณะ คือ พอประมาณ มีเหตุมีผล และมีภูมิคุ้มกัน มาประกอบการตัดสินใจ ในเรื่องต่าง ๆ เป็นขั้นตอน รอบคอบ ระมัดระวัง พิจารณาถึงความพอดี พอเหมาะ พอควร และพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง ที่มีองค์ประกอบครอบคลุมทั้ง 5 ประการ ดังนี้ (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2551)

1. ความพอเพียงด้านจิตใจ มีจิตใจเข้มแข็ง ฝึกตนเองได้ มีจิตสำนึกที่ดี เอื้ออาทร ประนีประนอม นึกถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก มีความซื่อสัตย์สุจริต อุดม และ มีความเพียร
2. ความพอเพียงด้านสังคม มีความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รู้รักสามัคคี รู้จักผนึกกำลัง สร้างความเข้มแข็งให้ครอบครัวและชุมชน มีกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากรากฐานที่มั่นคง แข็งแรง
3. ความพอเพียงด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รู้จักใช้และจัดการ อย่างฉลาดและรอบคอบ สามารถเลือกใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดความยั่งยืนสูงสุด ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในประเทศเพื่อพัฒนาประเทศให้มั่นคง และระวังไม่ให้เกิดกรรม กระทบสิ่งแวดล้อม
4. ความพอเพียงด้านเทคโนโลยี รู้จักใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม สอดคล้องกับ ความต้องการและภูมินิเวศน์ พัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ต่อตนเองและสังคม
5. ความพอเพียงด้านเศรษฐกิจดำรงชีวิตอย่างพอดี พอมี พอกิน พอใช้สมควร ตามอัตภาพและฐานะของตน ประกอบอาชีพสุจริต (สัมมาอาชีพะ) ด้วยความขยันหมั่นเพียร อุดม ใช้ชีวิตเรียบง่าย โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีรายได้สมดุลกับรายจ่าย รู้จักการใช้จ่ายของตนเองและครอบครัวอย่างมีเหตุผลเท่าที่จำเป็น ประหยัด รู้จัก การเก็บออมและแบ่งปันผู้อื่น

จिरายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา (2550, หน้า 26-27) ได้อธิบายถึง คำนิยามเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้เข้าใจได้ง่ายที่สุด คือ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ปัจจัยสำคัญที่เป็นแก่นแท้ของ 3 ห่วง คือ (1) ความพอประมาณ ไม่สุดโต่งจนเกินไป (2) การมีเหตุมีผล ที่จะคิดวิเคราะห์ทุกอย่าง ลงมือปฏิบัติ (3) มีภูมิคุ้มกันที่ดีเพื่อไม่ให้กระแสโลกาภิวัตน์ เข้ามา มีผลกระทบต่อดัวของเรามากเกินไป ส่วน 2 เงื่อนไข คือ (1) ตอกย้ำความมีเหตุผล

ใช้ความรู้อย่างรอบคอบและระมัดระวัง (2) คุณธรรม หากมีสิ่งเหล่านี้ไม่มีคำว่าไปไม่รอด ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญมากในการดำเนินชีวิต เบื้องต้นคงต้องใช้วิธีค่อยเป็นค่อยไป (ดังแสดงในภาพ 2)

ทางสายกลาง

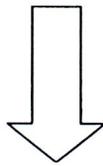

เงื่อนไขความรู้

เงื่อนไขคุณธรรม

(รอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง) (ซื่อสัตย์ สุจริต ขยัน อดทน สติปัญญา แบ่งปัน)

นำสู่

ชีวิต/เศรษฐกิจ/สังคม/สิ่งแวดล้อม

สมดุล/มั่นคง/ยั่งยืน

ภาพ 2 สรุปปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา. จาก “เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ”, โดย จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา, 2550, วารสารอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 4(1), หน้า 27.

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ในทุกภาคส่วน และนำมาประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรม ให้ประเทศก้าวหน้า พร้อมปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนในเรื่องของการเอื้อเฟื้อ การแบ่งปันและมุ่งหวังให้สังคมไทยอยู่อย่างพอเพียงมากขึ้น ไม่หลงตามไปกับกระแสบริโภคนิยม สามารถประยุกต์ใช้กับการบริหารเศรษฐกิจ การออกแบบนโยบายและการวางแผนการพัฒนาประเทศได้ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเปรียบเสมือนเข็มทิศ เพื่อนำไปสู่หนทางการตัดสินใจที่ถูกต้อง และยั่งยืน จะเห็นได้จากช่วงการฟื้นตัวจากวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 ได้นำหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เพื่อแก้ปัญหาและสร้างภูมิคุ้มกันจากผลกระทบ ทำให้เกิดมาตรการและเครื่องมือในการจัดการกับความเสี่ยง และความผันผวนในระบบเศรษฐกิจมหภาคขึ้น การจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 ได้ยึดแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางหลัก โดยมุ่งให้คนเป็นเป้าหมายหลักของการพัฒนา และมีแนวคิดที่จะทบทวนวิธีการใช้ทรัพยากรและงบประมาณทั้งหมดของประเทศ เพื่อการพัฒนาที่มีความสมดุล ความยั่งยืน และการเติบโตที่เสมอภาคยิ่งขึ้น และส่วนท้ายสุด คือ เศรษฐกิจพอเพียงกับอนาคต มีข้อเสนอแนะ 6 ประการ ดังนี้ (จิราวุธ อิศรางกูร ณ อยุธยา, 2550, หน้า 27-28)

1. เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่มีความสำคัญยิ่งสำหรับการขจัดความยากจน ลดความเสี่ยงทางเศรษฐกิจของคนจน
2. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานของการสร้างพลังอำนาจของชุมชน และศักยภาพชุมชนให้เข้มแข็งเพื่อเป็นฐานรากของการพัฒนาประเทศ
3. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงช่วยยกระดับความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัท ด้วยการสร้างข้อปฏิบัติในการทำธุรกิจที่เน้นผลกำไรระยะยาวในบริบทที่มีการแข่งขัน
4. หลักการเศรษฐกิจพอเพียงจะมีความสำคัญยิ่งต่อการปรับปรุงมาตรฐานของหลักธรรมาภิบาลในการบริหารงานภาครัฐ
5. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายของ เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันต่อสถานการณ์ที่เข้ามากระทบ โดยฉับพลัน และเพื่อปรับปรุงนโยบายต่าง ๆ ให้เหมาะสม
6. ในการปลูกฝังจิตสำนึกพอเพียง จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนค่านิยมและความคิดของคนเพื่อให้เอื้อต่อการพัฒนาคน

แนวคิดเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่

Falk (1987) ได้อธิบายลักษณะของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ อยู่ที่ความสามารถในการประสาน เชื่อมโยงชีวิตประจำวันเข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทั้งในระดับประเทศและในระดับโลก มีการรวมเอาเรื่องส่วนตัว เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างเพศ ความยากจน หรือราคาผลผลิตการเกษตรตกต่ำ กับเรื่องส่วนรวม เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อมเข้าไว้ด้วยกันในการเคลื่อนไหวเรียกร้อง และได้อธิบายว่าลักษณะร่วมที่สำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ ได้แก่ การสร้างวัฒนธรรมการต่อต้าน ขัดจีน โดยมีวัตถุประสงค์ที่หลากหลาย เช่น เพื่อการระดมคน เพื่อยกระดับจิตสำนึก การรับรู้ของประชาชนในเรื่องที่ต่อต้านขัดจีน เพื่อสร้างคุณค่าความเชื่อชุดใหม่ ขณะเดียวกันก็เพื่อลดความชอบธรรมของระบบที่ดำรงอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลดความชอบธรรมของอำนาจรัฐในรูปของการใช้สิทธิที่จะไม่เชื่อฟัง (civil disobedience) เป็นต้น แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่เรียกร้องเพื่อสร้างประชาธิปไตยแบบใหม่ หรือประชาธิปไตยแบบเข้มข้นที่มีที่วางไว้กับความแตกต่างหลากหลาย (the radical and plural democracy) ส่วนขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่คือ รูปแบบหนึ่งของการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบบประชาธิปไตยแบบเข้มข้นนั่นเอง

สรุปได้ว่า แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ คือการเคลื่อนไหวเรียกร้องที่ต้องการสร้างนิยาม หรือความหมายชุดใหม่ให้กับสิ่งที่เคลื่อนไหวเรียกร้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งนิยามหรือความหมายของสิ่งที่เรียกว่า การเมืองและสังคมโลก ให้กว้างไกลไปจากเดิม ที่ดำรงอยู่ด้วยการชี้ชวนให้เห็นว่าชีวิตประจำวันนั้นเป็นทั้งเรื่องของการเมืองและเป็นเรื่องของโลกด้วย ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่จึงเป็นตัวอย่างรูปธรรมหนึ่งของการเมืองแบบใหม่หรือการเมืองภาคประชาชน

แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง

แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง เป็นแนวคิดที่ระบุถึงศักยภาพภายในชุมชนในการขับเคลื่อน อันจะนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชน แนวคิดชุมชนเข้มแข็งนี้ พยายามดึงศักยภาพของชุมชนให้แสดงออกมาให้เด่นชัด การส่งเสริมชุมชนให้เข้มแข็งในมิติของการพัฒนาชุมชน สามารถสรุปเป็นองค์ประกอบและลักษณะของชุมชนเข้มแข็งได้ ดังนี้ (โกวิทย์ พวงงาม, 2553, หน้า 159-165)

1. คนในชุมชนต้องเป็นคนที่มีการกระบวนการเรียนรู้ (learning process) เพื่อเสริมศักยภาพของตนเอง ความเป็นผู้นำชุมชน เป็นผู้นำความคิด เป็นแบบอย่างของการเสียสละ ขยันหมั่นเพียร อดทน มีวินัยในตนเอง ที่สำคัญสามารถทำงานร่วมกับคนอื่นได้
2. ต้องเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ (community learning) คือ สมาชิกช่วยกันเรียนรู้ หรือเรียนรู้เป็นกลุ่ม มีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา รู้ข่าวคราวในด้านต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ซึ่งอยู่นอกชุมชนและความรู้เกี่ยวกับชุมชน เป็นผลมาจากการปฏิบัติหรือประสบการณ์ที่ได้รับร่วมกัน ความรู้เกิดขึ้น จึงเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน ผ่านการแลกเปลี่ยน ข้อมูลความคิด นำไปสู่การตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ดังนั้น การเป็นชุมชนเรียนรู้ ทำให้สมาชิกมีการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินงานพัฒนาชุมชน เพราะผลจากการเรียนรู้ จะนำไปสู่การคิดวิธีที่จะร่วมกันพัฒนาชุมชนของตน
3. มีภาวะผู้นำชุมชน (community leadership) คือ ผู้นำเป็นผู้ประสานความคิดของสมาชิก ให้โอกาสสมาชิกได้แสดงความคิดเห็น ไม่ผูกขาดความคิดหรือเป็นเจ้าของชุมชนเพียงผู้เดียว พร้อมทั้งจะเรียนรู้แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นกับผู้อื่น ผนึกตัวเองเข้ากับชุมชนได้อย่างแนบแน่นและร่วมทำประโยชน์เพื่อชุมชน โดยสรุปผู้นำที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง คือ ผู้ที่เชื่อมประสานแนวความคิดต่าง ๆ ของสมาชิกและองค์กรชุมชน เพื่อนำไปปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมนั่นเอง
4. จิตสำนึกชุมชน (community consciousness) เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (spirituality) คือ สมาชิกสำนึกว่าตนเองเป็นเจ้าของชุมชน มีความตั้งใจที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบปัญหาต่าง ๆ กับบุคคลอื่น อย่างเท่าเทียมกัน ยอมรับในศักยภาพของกันและกัน ยอมรับใน

ความแตกต่างหลากหลายระหว่างสมาชิก มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหของชุมชนร่วมกัน เป็นต้น

5. มีจิตวิญญาณของชุมชน (community spirituality) คือ การที่สมาชิกมีความจงรักภักดีต่อชุมชน เสียสละทำงานเพื่อชุมชน ห่วงเห่นชุมชน มีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น วัด เกรือญาติ หรือความสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่าง ๆ ทำให้ชุมชนมีจิตใจที่เหมือนเป็นสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง ความมีจิตวิญญาณของชุมชน ทำให้เกิดความปิติเป็นพลังเยียวยา (healing power) ที่ทำให้คนและชุมชนมีความสุข ดังนั้น จิตวิญญาณชุมชน เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากการมีจิตสำนึกชุมชน ซึ่งนอกจากจะทำให้ชุมชนเข้มแข็งโดยตรงแล้ว ยังเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งแก่ชุมชนในด้านอื่น ๆ อีกด้วย เพราะเป็นเสมือนการทำให้สมาชิกชุมชนมีจิตใจแข็งแกร่ง มีความพร้อมที่จะร่วมพลังกันเพื่อพัฒนาชุมชนตนเองต่อไป

6. มีองค์กรชุมชนเข้มแข็ง (strengthens community organization) คือ ประชาชนรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นด้วยจิตสำนึกชุมชนและจิตวิญญาณชุมชน ผนึกกำลังกันเพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหชุมชน ซึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้ร่วมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างทำ

7. มีการจัดการชุมชนที่ดี (community management) คือ สมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเองและชุมชนได้ วางแผน จัดกระบวนการดำเนินงานและประเมินผลการพัฒนาชุมชนของตนเองได้ ทำให้องค์ชุมชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

8. มีเครือข่ายชุมชน (community networks) คือ มีกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ด้วยระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและการประชาสัมพันธ์ด้วยความสมานฉันท์ ทำให้เกิดการรวมจิตสำนึกและวิญญาณของสมาชิกและองค์กรชุมชนต่าง ๆ ให้มีพลังเข้มแข็ง

9. เป็นชุมชนพึ่งตนเองได้ (self-help management) คือ สมาชิก และองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน มีความเข้มแข็งพอที่จะช่วยเหลือหรือพึ่งตนเองได้ ทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สังคมและวัฒนธรรมทั้งในยามปกติและประสบกับภาวะวิกฤตต่าง ๆ อันเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืนที่พึงประสงค์

10. เป็นชุมชนสงบสุข (solidarity) ชุมชนเข้มแข็ง เป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ มีคุณธรรมและมีความสุข เมื่อคนมารวมกันเป็นชุมชน

และสร้างชุมชนให้เข้มแข็งได้ ก็ทำให้คนและชุมชนมีความสุข บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

11. เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน (sustainable development) ชุมชนเข้มแข็ง ที่มีลักษณะดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้ชุมชนดำรงอยู่และดำรงต่อไปได้โดยไม่ล่มสลาย อันเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืนนั่นเอง

โดยสรุป การเสริมสร้างความเข้มแข็ง และกระบวนการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ภายใต้แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวของชุมชน เพื่อกำหนดชีวิตและความสุขของชุมชนภายใต้สิ่งที่มีอยู่และเชื่อมโยงกับภายนอก ดังนั้น ในการมองถึงเงื่อนไขและกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการสร้างทุนชุมชนท้องถิ่น ทั้งที่เป็นทุนธรรมชาติ ทุนความรู้ ทุนทางสังคม และทุนมนุษย์ เพราะจะทำให้มีอำนาจเหนือความรู้ และสามารถปรับเปลี่ยนความรู้มาใช้ให้เกิดประโยชน์กับตนเองได้

แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเอง

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2542, หน้า 68-69) ได้ให้ความหมายของการพึ่งพาตนเองว่าหมายถึง ความสามารถในการดำรงตนอยู่ได้อย่างอิสระ มั่นคง สมบูรณ์ การพึ่งตนเองได้ มีทั้งระดับปัจเจกชนและชุมชน ส่วนคำว่า ปัจเจกชนพึ่งตนเอง หมายถึง การที่บุคคลสามารถดำรงอยู่ได้อย่างอิสระ ส่วนชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่มีการกระทำระหว่างกัน อย่างสม่ำเสมอตามกฎระเบียบสังคม เพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน ณ พื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่ง เป็นเวลานานพอสมควร

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2530, หน้า 28-32) อธิบายว่า แนวทางการพึ่งพาตนเองได้นั้น การพึ่งพาตนเองของประชาชนเป็นเรื่องที่จำเป็น ก่อนที่จะพึ่งพาตนเองได้นั้น ทั้งรัฐและชุมชนจะต้องร่วมคิดร่วมกันดำเนินการให้ประชาชนซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนยากจนให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้ การพึ่งพาตนเองได้นั้นจำเป็นต้องมีความเชื่อมั่นว่าตนย่อมช่วยตนเองได้ก่อน และการที่จะทำให้เกิดความเชื่อมั่นว่าตนเองย่อมช่วยตนเองได้นั้นมีกระบวนการที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้ คือ

1. ความรู้สึกของการรวมกันเป็นกลุ่มของคนที่มีความสนใจร่วมกันและรวมกัน
อย่างครบถ้วน

2. ค่านิยมประชาธิปไตย โดยเน้นการปลูกฝังให้คนในชุมชนมีการยอมรับฟัง
ความคิดเห็นของผู้อื่น และใช้มติของที่ประชุมตัดสินใจโดยไม่ใช้อิทธิพลส่วนตัวของใคร
เข้าไปแทรกในการตัดสินใจเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มชนบท

3. สปีริตในการทำงานร่วมกัน คือ จะต้องมีการตกลงร่วมกันเกี่ยวกับกิจกรรมร่วม
และกระทำร่วมกัน โดยมีการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบและร่วมช่วยเหลือกัน

4. สปีริตในการทำเป็นกลุ่ม โดยสร้างให้เกิดสปีริตที่จะมองและให้ความสำคัญ
ต่อความสนใจของกลุ่มว่าเป็นเรื่องสำคัญ และมีความพยายามร่วมกันในอันที่จะดำเนินการ
ให้บรรลุผลของความสนใจนั้น

5. สปีริตในการสร้างสรรค์ คือปลูกฝังให้มีความริเริ่มมีการแสวงหาทรัพยากร
ใหม่ ๆ และใช้สิ่งเหล่านี้แก้ปัญหาของชุมชน การใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่เหมาะสม
การบริหารและการจัดรูปองค์กรใหม่ ๆ มีประสบการณ์ใหม่ ๆ

6. สปีริตของการร่วมกันสร้างความเชื่อถือว่าช่วยตนเองได้ โดยการรวบรวม
ทรัพยากรของกลุ่มหรือชุมชนทั้งทางกายภาพหรือทางวัตถุ ผนวกกับทางจิตใจกระทำ
การให้เกิดผลให้มากที่สุด และมองทรัพยากรจากภายนอกชุมชนมีความสำคัญเป็น
อันดับรอง หรือเป็นเพียงตัวประกอบเท่านั้น

การที่ชุมชนจะพึ่งตนเองได้นั้นจะต้องมีการพึ่งตนเองได้ 5 ด้านด้วยกัน ดังนี้
(ชาติชาย ณ เชียงใหม่, 2530, หน้า 34-36)

1. ชุมชนนั้นจะต้องพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี เช่นมีเครื่องมือเครื่องมือ
เครื่องจักรกล และเทคโนโลยีทางสังคม และใช้อย่างมีประสิทธิภาพ เทคโนโลยี
ในความหมายนี้ หมายรวมถึงทั้งของสมัยใหม่และของดั้งเดิมของท้องถิ่นที่เรียกว่า
ภูมิปัญญาชาวบ้าน (folk wisdom)

2. ชุมชนนั้นจะต้องพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ หมายถึง ความสามารถดำรงชีวิต
ทางเศรษฐกิจ (ทำมาหาเลี้ยงชีพ) ที่มีความมั่นคงสมบูรณ์พูนสุขพอควร หรือหากมอง
ในแง่ความสมดุลระหว่างอุปสงค์และอุปทานจุดสมดุลก็ต้องสูงพอสมควร ถึงขั้นสมบูรณ์
พูนสุขดังกล่าว

3. ชุมชนนั้นจะต้องพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรในที่นี้ หมายถึง สิ่งใด ๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติ ในชุมชน หรือสามารถหามาได้ การพึ่งตนเองในทางทรัพยากร-ธรรมชาติ หมายถึง การมีทรัพยากรธรรมชาติ ความสามารถในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ นั้น และความสามารถในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่ไม่ให้เกิดสูญหายหมดสิ้น หรือไม่ให้เสียสมดุลธรรมชาติมากนัก ตัวอย่างทรัพยากรธรรมชาติ คือ ดิน น้ำ ป่า สัตว์บกและน้ำ รวมทั้งแร่ธาตุต่าง ๆ ที่มีค่าและความหมายสำคัญต่อการดำรงชีวิต ของมนุษย์

4. ชุมชนนั้นจะต้องพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ สภาพจิตใจในที่นี้หมายถึง สภาพจิตใจ ที่กล้าแข็งในการที่จะต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคในการหาเลี้ยงชีพ การพัฒนาชีวิตให้ เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ในการปกครองตนเอง ในการป้องกันกิเลส ตัณหา ไม่ให้โลภ หลง หรืออยากได้ อยากดี จนเกินความสามารถของตน

5. ชุมชนนั้นจะต้องพึ่งตนเองได้ทางสังคม ในที่นี้หมายถึงสภาวะการณ์ที่กลุ่มคน กลุ่มหนึ่ง ๆ มีความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่น มีผู้นำที่มีประสิทธิภาพสามารถนำกลุ่ม คนเหล่านี้ปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ของตนไปสู่เป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพโดย กลุ่มของตนเอง หรืออาจขอความช่วยเหลือจากภายนอกได้ ปกติกลุ่มคนที่หมายถึงนี้ต้องมีขนาดใหญ่มากพอควร

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

International Labour Organization (1971) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึง ความร่วมมือ (cooperating) ในการดำเนินการบางสิ่งบางอย่าง และ หมายความว่ารวมถึงความรับผิดชอบด้วย และ Cohen and Upoff (1977) ก็ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมว่าการมีส่วนร่วมโดยทั่วไปหมายถึง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (decision making) แต่ไม่ได้หมายความว่า เป็นการตัดสินใจเพียงอย่างเดียว ยังใช้การตัดสินใจควบคู่ไปกับการดำเนินการ (implementation) ด้วย เช่น การจัดองค์กร การกำหนดกิจกรรมพัฒนา เป็นต้น และการตัดสินใจยังมีความเกี่ยวข้องกับประชาชนในเรื่องของผลประโยชน์ (benefits) และการประเมินผลในการพัฒนา (evaluation)

ทวิทอง หงส์วิวัฒน์ (2527, หน้า 25) อธิบายว่า องค์ประกอบของการมีส่วนร่วมประกอบด้วย

1. มีประชาชนเข้าเกี่ยวข้องในกิจกรรมที่พัฒนา

2. ผู้เข้าร่วมได้ใช้ความพยายามบางอย่างส่วนตัว เช่น ความคิด ความรู้ ความสามารถ แรงงาน หรือทรัพยากรบางอย่าง เช่น เงินทุน วัสดุ ในกิจกรรมการพัฒนา

การมีส่วนร่วมนี้เป็นกระบวนการต่าง ๆ ที่สมาชิกชุมชนได้มีการกระทำออกมา ในลักษณะของการทำงานร่วมกัน แสดงความต้องการร่วม ความสนใจร่วม เพื่อปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนของตนให้ดีขึ้น

แก้วสรร อติโพธิ (2537) ได้อธิบายกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า จะต้องมีการบวนการที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการปกครองของรัฐ ตั้งแต่ระดับชาติจนถึงระดับท้องถิ่นที่สามารถยอมรับสิทธิตามกฎหมายในกระบวนการ ใต้วานสาธารณะ มีการรับรู้ข้อมูลข่าวสารและต้องมีการกระจายอำนาจในการจัดการ ทรัพยากรและมนุษย์ซึ่งเป็นเรื่องมีชีวิต มีปัญญาตระหนักรู้และควบคุมสิ่งแวดล้อมได้ ดังนั้นมนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ห่างไกลเพียงใด จึงควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีผลกระทบ ต่อชีวิตของเขาเอง

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทางการเมือง

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2526) กล่าวถึงแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทางการเมือง (political development) ว่า มีความสำคัญในการศึกษาการเมืองเปรียบเทียบ เพราะเป็นแนวทางในการวัดระดับความก้าวหน้า และความเสื่อมโทรมทางการเมือง ของระบบการเมืองต่าง ๆ นอกจากนี้รัฐศาสตร์หลายท่านได้ให้ความหมายของ แนวความคิดเรื่องการพัฒนาทางการเมืองไว้ ดังนี้

Pye (อ้างถึงใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2526, หน้า 99-105) ได้รวบรวมความหมาย ของการพัฒนาทางการเมืองของผู้ที่ให้ความหมายต่าง ๆ ไว้ 10 ความหมาย ได้แก่

1. การพัฒนาทางการเมือง หมายถึง เงื่อนไขอันจำเป็นเบื้องต้นของการพัฒนา เศรษฐกิจ

2. การพัฒนาทางการเมือง หมายถึง การเมืองที่เป็นลักษณะเฉพาะของสังคมที่มีการพัฒนาทางอุตสาหกรรม

3. การพัฒนาทางการเมือง หมายถึง ความทันสมัยทางการเมือง

4. การพัฒนาทางการเมือง คือ การปฏิบัติหน้าที่ของรัฐประชาชาติ

5. การพัฒนาทางการเมือง หมายถึง การพัฒนาการบริหารและกฎหมาย

6. การพัฒนาทางการเมือง หมายถึง การระดมสรรพกำลังจากมวลชน และการมีส่วนร่วมทางการเมือง

7. การพัฒนาทางการเมือง คือ การสร้างประชาธิปไตย

8. การพัฒนาทางการเมืองคือ การเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างมีระเบียบเรียบร้อย และเป็นการปกครองที่มีเสถียรภาพ

9. การพัฒนาทางการเมือง คือ การระดมสรรพกำลัง และอำนาจ

10. การพัฒนาทางการเมือง เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีหลายลักษณะ

โดย Pye ได้สรุปไว้ว่า แนวคิดทั้ง 10 ประการนี้ มีจุดร่วมกัน 3 ประเด็น ดังนี้

1. ความเสมอภาค (equality) การพัฒนาทางการเมืองเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของมวลชนทุก ๆ คนอย่างเสมอภาค และการที่ประชาชนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับกิจกรรมทางการเมือง จุดหลัก คือ ผู้อยู่ใต้การปกครองควรเป็นพลเมืองที่ตื่นตัวทางการเมือง

2. ความสามารถหรือสมรรถนะ (capacity) หมายถึง ความสามารถของระบบการเมืองที่จะมีผลผลิตที่มีผลต่อสังคมและเศรษฐกิจ

3. การแจกแจงโครงสร้าง (differentiation) หมายถึง การกระจายโครงสร้างและการมีโครงสร้างที่ทำหน้าที่เฉพาะอย่าง และการพัฒนาทางการเมืองนั้น มี 6 แนวคิดใหญ่ ๆ ที่มีลักษณะร่วมกันทั้ง 3 ประการ ดังกล่าว คือ

3.1 ความทันสมัยทางการเมือง

3.2 การสร้างสรรค์สถาบันทางการเมือง

3.3 การพัฒนาสมรรถนะของระบบการเมือง

3.4 การพัฒนาความสามารถของระบบการเมืองที่จะสร้างเสริมการพัฒนาสังคม

3.5 การพัฒนาการที่ระบบการเมืองสามารถตอบสนองความต้องการของประชาชน

3.6 ความทันสมัยทางการเมืองและการสร้างสรรค์สถาบันทางการเมือง
Almond and Verba (1965, pp. 109-110) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาทางการเมืองไว้ว่า การพัฒนาทางการเมืองเป็นกระบวนการสั่งสมการเพิ่มขึ้นของการแบ่งแยกแจกแจงบทบาท (role differentiation) ความเป็นอิสระของระบบย่อย (sub-system autonomy) และการที่ระบบการเมืองปฏิบัติหน้าที่โดยปลอดจากอิทธิพลของสถาบันดั้งเดิม โดยเฉพาะศาสนา (secularization) โดยเห็นว่า การพัฒนาทางการเมืองเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระบบการเมือง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้อาจเกิดจากปัจจัยภายนอกสังคม หรือเกิดจากปัจจัยภายใน โดย Almond and Verba วิเคราะห์ว่า การพัฒนาทางการเมืองจะต้องผ่านขั้นตอนที่สำคัญ 4 ระยะ คือ (1) ระยะของการสร้างรัฐ (state building) (2) ระยะของการสร้างชาติ (nation building) (3) ระยะของการขยายการมีส่วนร่วม (participation enlargement) (4) ระยะของการขยายการแจกจ่ายทรัพยากร (distribution expansion)

Huntington (1965, pp. 386-430) เห็นว่า การพัฒนาทางการเมือง มีลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ (1) การนำเอาหลักของเหตุผล (rationalization) (2) บูรณาการแห่งชาติ (national integration) (3) การสร้างประชาธิปไตย (democratization) (4) การมีส่วนร่วมทางการเมือง (participation)

Huntington เน้นความสำคัญของการสร้างสรรค์สถาบันทางการเมือง (political institutionalization) ซึ่งหมายถึง การสร้างสถาบันทางการเมืองและระเบียบการต่าง ๆ ที่ใช้เป็นกติกาทางการเมือง

แม้นักวิชาการหลายคน จะเสนอแนวคิดเรื่องการพัฒนาทางการเมืองไว้แตกต่างกัน แต่ก็เห็นเป็นอย่างเดียวกันในส่วนของพัฒนาทางการเมืองที่จะเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน การพัฒนาทางการเมืองที่จะเกิดขึ้นต่อเมื่อประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมืองที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาทางการเมือง

แนวทางการพัฒนาระบบการเมืองให้เป็นประชาธิปไตย มีแนวทางที่สำคัญ คือ การปรับปรุงเปลี่ยนแปลง หรือการพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองการปกครองให้เป็นประชาธิปไตย โครงสร้างการเมืองการปกครองจะส่งเสริมการแบ่งโครงสร้างการเมืองให้มีความแตกต่างตามความชำนาญเฉพาะ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ให้ประชาชนสามารถแสดงออกซึ่งความเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย โดยการกำหนดตัวผู้ปกครอง รวมทั้งอำนาจในการควบคุม กำกับและตรวจสอบผู้ปกครอง นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาสถาบันทางการเมืองเพื่อให้มีการปรับตัว และมีสมรรถนะในการตอบสนองความต้องการของประชาชน ตลอดจนกระจายอำนาจ เพื่อให้ระบบย่อยมีความอิสระในการบริหาร ซึ่งจะสามารถรองรับภารกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

นักวิชาต่างประเทศให้ความหมายของคำว่า sustainable development ที่แตกต่างกันไป ได้แก่ การพัฒนาอย่างยั่งยืน คือ การพัฒนาที่สนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนรุ่นอนาคตต้องประนีประนอม ยอมลดความสามารถที่จะสนองความต้องการของตนเอง (United Nations Environment Programme, 2001)

ลักษณะของการพัฒนาที่ยั่งยืน เน้นพัฒนาทางสิ่งแวดล้อม ต้นทุนทางสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะที่สำคัญไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (Cook, Mulrow, & Haynes, 1997, pp. 95-97) สามารถบริหารจัดการชุมชนได้ทุกเรื่องให้เกิดความสมดุล นำไปสู่ชุมชนเข้มแข็งและชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด (Schmandt & Ward, 2000) การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องมาจากชุมชนที่เข้มแข็ง ต้องมีสิทธิมีเสียง ในประเด็นการพัฒนาทั้งระดับประเทศและระดับนานาชาติ (Schmandt & Ward, 2000, p. 219) ทักษะของผู้นำทางสิ่งแวดล้อมสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องมีเป้าหมายร่วม 3 ประการ ได้แก่ (1) การยอมรับต้นทุนกับความสำเร็ (2) การยอมรับความสำเร็จซึ่งปราศจากการทำงานทรัพยากรธรรมชาติให้หมดไปจากความเสี่ยงจากนวัตกรรม และความได้เปรียบทางธุรกิจ ต้องตั้งอยู่บนความสมดุลทางผลิตภาพ ความต้องการ

และความคาดหวังทางธุรกิจ และ (3) ต้องตอบคำถามได้สำหรับความพึงพอใจแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

Fujimoto (2001, p. 1) ได้กำหนดแนวทางเพื่อการสนับสนุนการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการใช้การตัดสินใจแบบเปิด ให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ให้ความสำคัญกับความสามารถทางเศรษฐกิจ คุณค่าทางวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ในการกำหนดนโยบายและแผนงานพัฒนาให้มีความยุติธรรมและโอกาสที่เท่าเทียมกัน สมาชิกทุกคนในชุมชน มีการรับผิดชอบผลการตัดสินใจร่วมกัน เคารพในประเพณี และวัฒนธรรมที่หลากหลาย การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ รับผิดชอบต่อการจัดสรร มีการปฏิรูปโครงสร้างอุตสาหกรรมที่สนับสนุนธุรกิจท้องถิ่นและมีนโยบายที่สอดคล้อง ที่จะทำให้สังคมที่มั่นคงมีการจ้างงานเกิดขึ้นและการใช้งบประมาณอย่างเหมาะสม สอดคล้องกับแนวคิดของ Schmandt and Ward (2000, pp. 6-8) กล่าวว่า ทิศทาง ในการพัฒนาที่ยั่งยืน มีดังนี้ (1) จริยธรรมกับภาวะผู้นำ ควรมีบทบาทในสังคมชุมชน เมื่อนำความสำเร็จมาสู่ชุมชนและสังคมแล้ว ควรได้รับการเคารพนับถือ ควรมีบทบาท เป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลง (2) ชุมชนที่มีหลักการและการตัดสินใจด้วยความไม่แน่นอน (3) การใช้เครื่องมือทางการตลาดสำหรับการจัดการการแลกเปลี่ยนให้มีประสิทธิภาพ ประสบความสำเร็จในการแลกเปลี่ยนเพื่อความยั่งยืน โดยใช้ข้อมูลข่าวสารเพื่อการผลิต ผู้บริโภคและการตัดสินใจ และ (4) การแก้ปัญหาความขัดแย้งและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กังสกาล อยู่เย็น (2544) ศึกษาเรื่อง *พลวัตชุมชนบ้านเปร็ดในภายใต้แนวความคิด เศรษฐกิจพอเพียง* ผลการศึกษาพบว่า พัฒนาการทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนบ้านเปร็ดใน เริ่มจากระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมที่ผลิตเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือน ต่อมามีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและรูปแบบการผลิตเพื่อขาย โดยการปลูกพืชเศรษฐกิจ และการสัมปทานป่าไม้ ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน สมาชิกส่วนหนึ่งได้มีความพยายามปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตและรูปแบบการผลิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยโดยใช้รูปแบบการผลิตแบบเกษตรทางเลือกเข้ามาปฏิบัติ การบริโภคที่มีความเรียบง่าย

โดยคำนึงถึงสุขภาพและสิ่งแวดล้อม มีการพัฒนาขีดความสามารถในการเรียนรู้อย่างเท่าทันในความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอก ได้ใช้ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ในชุมชน ในการแบ่งสรรปันส่วนปัจจัยการผลิตให้แก่ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน และชุมชน การศึกษาได้พบว่าปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านเกร็ดใน คือ ผู้นำ กลุ่มและองค์กร กระบวนการเรียนรู้ ค่านิยม การดำเนินชีวิตด้านสังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี ภูมิปัญญา ทรัพยากรธรรมชาติ และการดำเนินชีวิตเศรษฐกิจและภาวะหนี้สิน

จตุพล ยะจอม (2552) ศึกษาเรื่อง การประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในเขตเทศบาลตำบลปาย อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ผลการศึกษาสรุปได้ว่าประชาชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับมาก ประชาชนมีการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง โดยส่วนใหญ่จะเป็นการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ ปลูกพืชผักสวนครัวไว้กินเองในครัวเรือน ประหยัดควดออม ใช้จ่ายอย่างประหยัด ไม่ใช้จ่ายฟุ้งเฟ้อ และพบว่าประชาชนมีส่วนร่วมกับชุมชนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับปานกลาง มีการรวมกลุ่มเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์สหกรณ์ออมทรัพย์ กองทุนหมู่บ้าน กองทุนอื่น ๆ ส่วนการดำเนินการของชุมชนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับปานกลาง โดยการรวมกลุ่มต่าง ๆ เพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อที่จะเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน เช่น การรวมกลุ่มอาชีพต่าง ๆ การรวมกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ เป็นต้นมีค่าเฉลี่ยมากที่สุด และประเด็นที่ชุมชนมีความสามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่ทอดทิ้งกัน ก็เป็นประเด็นที่ชุมชนใช้ในการดำเนินการมากเช่นเดียวกัน

สุรพันธ์ ทับสุวรรณ (2523) ศึกษาเรื่อง ความล้มเหลวของประชาธิปไตยในประเทศไทยระหว่าง 14 ตุลาคม 2516 ถึง 6 ตุลาคม 2519 พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในช่วงเวลาดังกล่าวหากดูอย่างผิวเผินก็จะคล้ายกับเป็นการเปลี่ยนแปลงที่จะนำประเทศไปสู่การเป็นประชาธิปไตย แต่แท้จริงแล้ว การตื่นตัวของประชาชนในช่วงดังกล่าวเป็นการตื่นตัวเพียงชั่วคราว เมื่อเวลาผ่านไป สภาพการณ์ก็กลับคืนสู่สภาพเดิมแท้จริงแล้วสภาพสาระสำคัญของโครงสร้างไม่ว่าจะเป็นทางสังคม เศรษฐกิจ หรือการเมือง มิได้มีการเปลี่ยนแปลงไปแต่อย่างใด โดยประชาชนยังคงมีค่านิยมที่มีลักษณะแบบเจ้าขุนมูลนาย ศักดินา อำนาจนิยม อนูรักษ์นิยม และที่สำคัญคือ ไม่สนใจ

ที่จะมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งค่านิยมดังกล่าวนี้ไม่เอื้อต่อการเมืองการปกครอง ในระบอบประชาธิปไตย ส่วนสาเหตุของความล้มเหลว สรุปได้ดังนี้ (1) สถาบันทางการเมือง ขาดการส่งเสริมการเรียนรู้ทางการเมือง (political socialization) ในลักษณะที่ต่อเนื่องที่จะทำให้ประชาชนได้ตระหนักในสิทธิและหน้าที่และการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง (2) แนวความคิดหรืออุดมการณ์ทางการเมือง (political ideology) ระหว่างกลุ่มพลังเก่า คือ พวกข้าราชการชั้นนำที่มีความคิดอนุรักษนิยม มีความคิดเห็นไม่ตรงกันกับกลุ่มพลังใหม่ เช่นกลุ่มปัญญาชน ที่มีความคิดก้าวหน้าทำให้เกิดความขัดแย้งด้านความคิดและอุดมการณ์ (3) การจัดองค์กรทางการเมือง (political organization) ขาดความเข้มแข็งและไม่มีความต่อเนื่อง พรรคการเมืองอ่อนแอ (4) การแสดงออกของกลุ่มพลังปัญญาชนมีมากเกินไป (over exercise) คือ กลุ่มพลังปัญญาชนจะเข้าไปมีบทบาทในการเรียกร้องความเป็นธรรมให้กับสังคมแทบทุกวงการ จนกระทั่งทำให้ประชาชนทั่วไปมองเป็นรัฐบาลซ้อนรัฐบาล และ (5) การแสดงออกทางการเมืองของกลุ่มพลังปัญญาชน ขาดทิศทางที่แน่นอน โดยในระยะแรกมีจุดมุ่งหมายเพื่อประชาธิปไตย แต่ต่อมามีกิจกรรมที่โน้มเอียงไปทางซ้าย ทำให้เกิดความสับสนและได้รับการสนับสนุนจากประชาชนน้อยลง ทำให้เกิดการต่อต้านจากกลุ่มต่าง ๆ จนเกิดรัฐประหาร